

**“ПРОСВІТНИЦТВО РУСІ”: КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ІВАНА НАУМОВИЧА У 1870-х – НА ПОЧАТКУ 1880-х РОКІВ**

Умовно культурно-просвітницьку діяльність одного з найвідоміших діячів національного руху в Галичині другої половини XIX ст. Івана Наумовича (1826–1891) можна поділити на декілька хронологічно означених періодів: 1850-ті – початок 1860-х рр., коли він, як і більшість руських патріотів, діючи в рамках “державного просвітництва”, основну увагу приділяв розвитку літератури та шкільництва; 1860-і рр., які означилися для галицької інтелігенції виробленням та пошуком оптимальних моделей просвітницької роботи, у чому І. Наумович часто виступав ідейним натхненником та головним організатором; та 1870-ті – початок 1880-х рр., коли лідер галицьких русофілів найактивніше намагався реалізувати свій просвітницький проект. Про цей третій період і буде йти мова у доповіді. Саме тоді І. Наумович розгорнув активну просвітницьку роботу, виходячи з результатів якої у Галичині його стали називати “Просвітителем Русі”. З-поміж руських патріотів І. Наумович у цій справі досяг чи не найбільших успіхів, адже першим зумів залучити до просвітницької роботи широкі верстви населення. Видання “Науки”, організація ним читалень та спроби активно сприяти просвітницькій праці духовної інтелігенції мали формувати заможну та освічену галицьку спільноту. І. Наумович, як і багато хто з галицької інтелігенції, поділяв ідеї Просвітництва з їх вірою в знання як головний чинник суспільного розвитку. Випадок І. Наумовича є найвиразніший у Галичині у другій половині XIX ст., коли йдеться про спроби залучити широкі суспільні кола до активної комунікації через друковану продукцію. Йому належить одна з визначальних ролей у поширенні знань від інтелігенції до селян у просвітницькому русі. Галицька спільнота у І. Наумовича – це спільнота, яка читає книги та газети, і яка отримані таким чином знання використовує у практичному щоденному житті.

Меті поширення знань мав відповідати часопис, з яким І. Наумович щомісяця звертався до галицької читацької публіки – “Наука”. Видавати “Науку” він вирішив після того, як у вересні 1871 р. побував у німецькому містечку Кілі на з’їзді німецьких пасічників. Для гостей цієї виставки було організовано поїздку до сільської місцевості Кнооп недалеко Кіля для огляду великих сільських господарств “хлопів-мільйонерів”. І. Наумович був дуже вражений рівнем ведення господарства та багатством селян, а також

їх патріотизмом та розумінням народної справи. Він переконався, що у Галичині селяни можуть жити не гірше, якщо б вони знали, як правильно господарювати. І. Наумович вирішив заснувати видання, яке б систематично подавало необхідну науку та дбало про поступ народу у справах господарських, а також у справах церковних та народно-політичних. У кінці 1871 р. І. Наумович випустив у Коломиї першу книжечку “Науки”. Видавати її він став відповідно до програми, яку розробив ще у середині 1860-их рр. У першій статті “Науки” зазначалося, що автор буде писати про святу віру, молитви, Службу Божу, обряди та про діяльність Божих сподвижників; про руську батьківщину та її історію: про князів, про те, чому стала панувати Польща, а зараз русини знаходяться під австрійською владою; про світ та все, що є у світі; господарські поради; народні пісні та повісті. Таким чином, був розділений зміст “Науки” та газети “Русская Рада”, яку І. Наумович заснував теж у 1871 р. для просвіти народу. “Русская Рада” стала висвітлювати в основному питання суспільно-політичного характеру. І. Наумович хотів, щоб “Наука” стала популярним виданням у всій Галичині. Його надихав приклад відомого австрійського журналіста та прозаїка Антона Лангера (1824–1879), який з 1850 р. видавав дуже популярну в Австрії газету “Ханс Йоргль”, де друкував статті на місцевому народному діалекті та поміщав свої власні художні твори.

“Наука” стала одним з найбільш тиражованих видань у Галичині. У грудні 1871 р., не маючи підтримки консисторії, а спочатку також і редакції “Слова”, він звернувся до своїх однодумців, щоб ті старалися про якнайбільше поширення “Науки” поміж селянами, священиками та церковними братствами. Активно розповсюджували “Науку” священики. Так, завдяки старанням священика с. Княжолуків біля Долини Степана Головацького вже на початку 1872 р. “Науку” мали майже всі громади Долинського повіту. Щоб збільшити читацьку аудиторію І. Наумович намагався зробити видання загальним для всіх руських патріотів без огляду на партійні відмінності. З цією метою він звернувся у 1873 р. з пропозицією до найбільш відомого тоді письменника, який співпрацював з народовцями – Ю. Федьковича, – і запропонував йому писати вірші та популярні статті до свого видання. У 1872 р. було уже 900 передплатників часопису. В перших роках видання його тираж зріс згодом до 1000–1500 примірників. На початку 1880-их рр. “Науку” передплачувало близько 2/3 існуючих тоді читалень. Більше передплатників з-поміж руських газет мала тоді лише “Батьківщина”.

“Наука” була першим виданням у Галичині, яке мало досить велику на той час аудиторію серед простих сільських та міських жителів. До редакції надходили листи, в яких навіть говорилося, що селяни все більше дітей посилають до шкіл, щоб ті змогли читати “Науку”, а пізніше навіть дехто твердив, що в домі кожного галицького селянина

“Наука” займала друге місце після Євангелія. “Наука” змогла організувати багато письменних селян, які стали активно цікавитися народними руськими справами та включилися у просвітницький рух. Про це, зокрема, зазначав Михайло Павлик: “Знаючи гарно мову й жите нашого народу в Галичині і зачіпаючи в своїх дуже популярних, живих і таланливих простомовних писаннях майже всі справи, що тоді інтересували народ, – Наумович скоро успів притягнути до письменства широкі круги нашого народу в Галичині, особливо его письменну частину, котра від того часу вже не переставала читати й займатися публичними справами”. В листопаді 1872 р. в одному з листів до Мелітона Бучинського Михайло Драгоманов писав: “Один чоловік, Наумович, для народної літератури робить більш, ніж уся “Просвіта”. Іван Франко писав, що вітав кожне коломийське видання та навіть гордився таким письменником як І. Наумович, а його повісті “Крислаті тополі” та “Онуфрій Грушкевич”, які друкувалися у “Науці”, разом з своїми товаришами вважав творами великої літературної вартості, які “писані були живо, з теплим чуттям і здоровим розумом”.

Успіх “Науки” пояснювався цікавими статтями, які були написані у простій, зрозумілій формі та народною мовою. “Наука” спочатку не мала виразної політичної програми. У літературі зазначається, що за допомогою “Науки” І. Наумович нібито намагався внести “об’єдинительні” ідеї у широкі верстви населення, а також, що її зміст “аж надто часто зраджував москвофільські і царофільські симпатії”. І. Наумович, однак, не мав наміру писати у “Науці” статті на політичні теми. Часопис мав відповідати лише вимогам просвітницького руху, і навіть не бути за своїм характером антипольським. У приватному листі до С. Головацького І. Наумович у 1871 р. писав: “Съ начала я не хочу Ляховъ дражнити, но потому буде писатися всякая и горькая правда”. Деякий час у кінці 1870-их – на початку 1880-их рр. вона все ж присвячувала свою увагу поточним політичним подіям у Галичині та більше звертала увагу на протистояння українофілів та русофілів.

Мета “Науки”, як про це постійно писав І. Наумович, – формувати таку освічену спільноту русинів у Галичині, якою вона була у німців або чехів. Читачі “Науки” мали брати приклад з суспільного, громадського та культурного життя європейських народів та вчитися у них способів, завдяки яким можна було прийти до багатства і до народної слави. Цій меті відповідав підбір тематики статей. Значну частину “Науки” становили пояснення текстів Святого Письма, з якого треба було починати будь-яку науку. З 1879 р. І. Наумович також став видавати додаток до “Науки” “Слово Боже”, щоб сприяти посиленню церковно-релігійної освіти та, як видно зі змісту статей, протидіяти поширенню нігілістичних та соціалістичних ідей у суспільстві. У 1886 р. він написав

повість “Давнійше – а нині”, де окреслив ці загрозливі тенденції. Тут він зазначав: “Теперь времена инакши, такъ сказати времена самолюбія, зависти, подступовъ, интригъ”, – і все це було у зв'язку з тим, що людей опанував матеріалізм і вже немає колишньої патріархальності та порозуміння у суспільстві. Завдання священників – відновити моральність, християнські чесноти, а також втрачену серед народу повагу до духовенства.

І. Наумович вірив, що селяни з його статей зможуть навчитися правильним методам господарської роботи. “Наука” стала навчати галицьких селян розумному господарюванню. Чимало статей часопису призначалося практичним питанням ведення домашнього господарства, садівництву, пасічництву. З метою піднесення освітньо-культурного рівня І. Наумович подавав у “Науці” багато пізнавальних статей про історію, етнографію, природознавство та інші галузі знання. У “Науці” можна було прочитати статті з історії, які переважно були присвячені часу Київської Русі, а також про відомих русинів-патріотів, які працювали для піднесення народної справи у Галичині. На сторінках часопису І. Наумович друкував також свої художні твори. І. Франко писав, що повісті та оповідання І. Наумовича з науково-мистецького погляду були позбавлені літературної вартості. Ці твори, однак, мали відповідати завданням “Науки” та мати виховний вплив на широку читацьку аудиторію. Звідси – і специфічний характер більшості з цих творів: події у них розгортаються, як правило, у галицькому селі, їх сюжети взяті з життя селян та міщан. Велика частина з них побудована у формі розповіді, є здебільшого релігійного спрямування та має повчальний характер. Вони часто включають практичні поради та настанови, зокрема, щодо ведення раціонального господарства.

У 1876 р. “Наука” помістила “Десять заповідей для Русинів на рік 1876”, у яких були перераховані найважливіші речі для кожного русина: 1) читальні, 2) позичкові каси, 3) громадські шпихліри, 4) крамниці, 5) Товариство ім. М. Качковського, 6) школи садівництва та садження різних дерев, 7) розумне господарство та пасічництво, 8) тверезість, 9) викуп землі від лихварів, 10) єдність при виборах до сейму, а також радних повітових і громадських. Саме ці справи були головними у просвітницькій діяльності І. Наумовича. У 1870-их – на початку 1880-их рр. завдяки розвитку просвітницького руху з'явилися шанси підняти матеріальний рівень життя у галицьких містечках та селах, а також розпочати господарську модернізацію краю. Постать І. Наумовича стала найбільш помітною у цьому русі.

І. Наумович у 1870-их рр. був фактично головним натхненником та проводирем руху за створення читалень у Галичині. Популярні часописи, які він почав видавати на початку 1870-их рр., за словами М. Павлика, завели “перші численні зав'язки до народних

читалень, ба й самі перші читальні”. Вже на зборах політичного товариства “Руська Рада” у 1871 р. І. Наумович вніс пропозицію щодо потреби відновлення діяльності братств тверезості, а також щодо заснування позичкових кас та читалень. Згодом на засіданні повітової ради в Городенці також переконував її членів закликати всі громади повіту до створення читалень. Але найбільше значення у цій справі мали публікації І. Наумовича, який найактивніше з-поміж руських патріотів на сторінках популярних часописів, зокрема, “Науки” та “Русскої Ради”, заохочував їх створювати. Читальні мали мати книжки, часописи, популярну літературу, а їх члени мали поширювати цю літературу, збиратися на зборах та вести мову про різні корисні для громади справи. Їх члени також зобов’язувалися готувати доповіді з конкретних практичних питань, які вони розуміли найкраще. Створення читалень згодом також стало одним з головних завдань Товариства ім. М. Качковського. Згідно його статуту, одним з авторів якого був І. Наумович, обов’язком кожного члена було “старатися всѣми силами о основанье читальнѣ въ своей мѣстцевости и позыскати для неї якъ наибѣльше членѣвъ, и по возможности держати въ ней або слухати ѳтчитѣвъ о всякихъ пожиточныхъ рѣчахъ”.

У 1875 р. І. Наумович разом з іншими руськими депутатами віденської Державної Ради Олексієм Заклинським та Юліаном Геровським спеціально відвідав відкриття громадської бібліотеки у Волькерсдорфі у Нижній Австрії, щоб потім у “Науці” розповісти про досвід створення та функціонування австрійських народних бібліотек. Відповідно до вимог просвітницького часу, писав І. Наумович, маленькі міста та села в Галичині теж мали би брати приклад з більших міст і створювати в себе такі бібліотеки. Таким чином, завдяки бібліотекам і читальням поширювалися б знання. До читалень І. Наумович активно залучав і своїх парафіян. Він згадував, що сам любив проводити свій вільний час у читальні, де читав та пояснював Святе Письмо, і що завдяки його старанням мешканці Стрільча одні з перших у Галичині на початку 1873 р. створили читальню та передплачували всі руські газети, а жителі Скалату, поки не була створена там у 1881 р. читальня, постійно отримували від нього різні газети та книжечки, так, що дехто вже мав цілі бібліотеки.

І. Наумович намагався розраховувати у просвітницькій роботі лише на ініціативу самих громад. Ще у 1870 р. він захопився книгою шотландського письменника Самуеля Смайlsa “Самодопомога”, де серед іншого йшлося про те, як робітники завдяки своїй самоорганізації та об’єднанню своїх зусиль можуть отримати матеріальну вигоду. Згодом у 1873 р. у “Русській Раді” І. Наумович написав цикл статей “Сама своя помѣч. (Self-Help)”, де цей заклик використав в ширшому контексті просвітницького руху. Він був переконаний, що саме добровільні об’єднання людей мають захистити їх особисті та

національні інтереси. Русини в своїх громадах, на його думку, мали би об'єднуватися в товариства та засновувати каси, як це є у Англії чи Німеччині. “Русській народный катехизь” І. Наумовича закликав кожну громаду створювати позичкові, крейцерові каси та громадські шпихліри.

На початку 1870-их рр. І. Наумович виступив ще з одним проектом – підніс питання про можливе активне залучення до просвітницького руху церковних братств, які не лише мали б забезпечувати церкви всіма необхідними речами, як було досі, а й повинні були займатися просвітницькою роботою. Церковні братства мали б всіляко підтримувати народну справу, зокрема, збирати кошти для допомоги у справі побудови церков у краї, навчання учнів та поширення тверезості. І. Наумович сам особливо активно відгукнувся на заклик митрополита Йосифа Сембратовича у справі боротьби проти п'янства, яка проходила греко-католицьким духовенством. Г. Полянський зазначав, що І. Наумович з митрополитом плідно співпрацювали, і перший під проводом другого зумів прославитися у Галичині найбільше з-поміж священників, які поширювали тверезість у краї. І. Наумовича навіть називали “апостолом тверезості”. Він написав десятки статей, спеціально присвячених цій суспільній проблемі. Крім того, він лікував людей гомеопатією, а цей спосіб лікування був несумісним з курінням та вживанням спиртних напоїв. І. Наумович дуже активно підтримував заходи, пов'язані з поширенням гомеопатичних знань, вважав, що кожен селянин має в загальному знати головні основи гомеопатії. Добре володіти нею мав, на його думку, і кожен священник.

Організований І. Наумовичем просвітницький рух мав будуватися на основі поширення у суспільстві нових практичних знань, необхідних для раціонального ведення господарства. Це сприяло б, на його думку, піднесенню добробуту громад та загального рівня життя кожного селянина. Герої повчальних розповідей І. Наумовича у його популярних виданнях якраз стали говорити про поширення нових способів господарювання, появу нових машин, роздумувати, як ці нові способи можна було правильно використовувати у своєму господарстві. У цій справі поширення знань І. Наумовича надихав приклад німецьких громадських діячів. У “Науці” він, зокрема, розповідав про Альбрехта Даніеля Теера (1752–1828), який, згідно його слів, привів до багатства цілий край, впровадивши до господарства науку, “научив всю Нїмеччину розумно и ведля науки господарити”. І. Наумович також підкреслював великий вплив на розвиток господарства досліджень відомого німецького хіміка Юстуса Лібіха (1803–1873), який, зокрема, розробляв питання способів використання мінеральних добрив у сільському господарстві.

Метою діяльності організованого І. Наумовичем у 1874 р. Товариства ім. М. Качковського якраз було “розпространяти межі народомъ нашимъ всякіи до господарства потрібні машини, снаряды, насѣня и лучшу худобу, щобы наші сельскі господарі виконували свою роботу лекше, скорше и лучше, и зъ своеи землѣ бѣльшій пожитокъ потягнути могли, якъ давнѣйше”. Товариство мало на меті продавати сільськогосподарські машини, купуючи їх у Львові, а також намагалося безкоштовно передавати окремим біднішим селянам різні плуги, січкарні, млинки, жорна. З ініціативи І. Наумовича було також засноване перше у Галичині Товариство пасічників. В основу його статуту було взято статут товариства пасічників м. Берна. Перші загальні збори товариства відбулися у Коломиї у травні 1870 р. І. Наумовича обрали його головою. Товариство зайнялося розповсюдженням інформації про нові методи раціонального ведення пасіництва. Увагу звертали як на передові досягнення у Європі, так і на місцеву ініціативу, яка, однак, не була надто помітною у Галичині.

У 1881 р. І. Наумович виступив у “Слові” з публікаціями, присвяченими просвітницькій роботі: “Замѣчанія о народномъ просвѣщеніи”, “Бѣда въ народѣ”, а також серіями статей “Просвѣщення нашего народа” та “Назадъ къ народу”. З-поміж усіх його публікацій, присвячених просвітницьким завданням інтелігенції, вони стали найбільш відомі серед галицької читацької публіки. Ці статті підсумували культурну та програмну основу, на якій І. Наумович намагався проводити своє “просвітництво Русі” у 1870-их – на початку 1880-их рр. Тут він писав, що бідність і матеріальна скрута у безземельного народу у Галичині доходить до небачених розмірів, машини забирають роботу у селян, швидкими темпами зростає у краї еміграція сільського населення. Не кращим було і становище з народними школами, які, на його думку, лише сприяли ополяченню русинів. Далі він пише, що в таких умовах самотнім порятунком руського народу в Галичині від матеріальних нестатків, а також самотнім засобом до піднесення руського народного патріотизму є лише просвітницька праця. Її мало би проводити духовенство, яке, однак, втрачало свої позиції у суспільстві, бо народ переставав бачити у ньому своїх проводирів. Через це І. Наумович критикує духовенство, бо воно неохоче бралося до практичної просвітницької роботи. І у статтях виносить на публічне обговорення пропозицію – повернутися “до народу”. Священики мали побороти у собі давній польський аристократизм, лицемірство та матеріалізм, та повернутися до свого істинного призначення – “стати пастырями, больше отцами, чѣмъ приходниками, – просвѣтителями”. Повернути до народу означало залишити те, що було принесене чужиною, а стати на засадах народної східної церкви. Адже лише селяни, на його думку, зберегли свою руськість, і саме простий народ був відданий своєму церковному обряду та

давнім релігійним переконанням, які в сучасних умовах залишила і світська, і духовна інтелігенція. І. Наумович у статтях у “Слові” в 1881 р. дає і конкретні пропозиції проведення просвітницької роботи. Потрібно було відновити роль деканальних соборчиків, на яких священики мали обдумувати просвітницькі заходи. Особливо важливими мали стати питання розвитку шкільництва на давніх релігійних засадах та поширення у краї читалень, у яких ключову роль мало відігравати духовенство. І. Наумович також закликав створювати на провінції політичні товариства. У ці товариства могла б вступати і світська інтелігенція, яка, однак, на думку І. Наумовича, дуже асимілювалася у польську культуру. Ці провінційні товариства були б хорошою можливістю зблизитися духовній і світській інтелігенції з народом. Разом з тим, у закликах до просвітницької праці у І. Наумовича звучали звичні для галицького русофільства набори ідеологем. Руськість у його випадку проявлялася у симпатії саме до руської культури і характеризувалася консерватизмом, “антизахідництвом” та відданості давнім церковно-слов’янським ідеалам “Святої Русі”. І. Наумович, зокрема, писав: “Тамъ въ церкви [потрібно] стояти на стражѣ нашихъ святостей, а всѣ нападенія на вѣру и церковь считати намъ нужно дѣломъ не только преступнымъ, но и антинароднымъ”. Проти такої позиції і проти таких засад просвітницької діяльності виступила частина молодих українських патріотів. Зокрема, статтю-відповідь під назвою “Чи вертатися нам назад до народу” написав І. Франко. Він тут гостро критикує “назадництво” І. Наумовича, зазначає, що необхідно використовувати знання, науку, нові ідеї та винаходи людського розуму, інтелігенція мала би сама вести народ з поступом часу, вчити його релігійному вільнодумству, гуманності та економічній асоціації. Тому, І. Франко закликає не йти назад до народу, а вести народ наперед. Він, тим самим, пропонував кардинально іншу модель розвитку галицько-руського суспільства, аніж І. Наумович.

Попри русофільські декларації та свідоме протиставлення себе західному суспільному прогресу, І. Наумович все ж мав дуже ідеальне розуміння відносин духовенства з народом, про що постійно писав у “Слові” та популярних виданнях для народу. Він, зокрема, захопився практикою взаємин протестантських пасторів з селянами. Цей приклад якраз мав відповідати розумінню праці священика “у народі”. І. Наумович писав, що необхідно “просвѣщати ихъ [парафіян] безъустанно всюда, въ церквѣ, въ школѣ, въ домахъ ихъ, при обрядахъ церковнихъ, при работѣ и при каждой способности...”. У 1872 р. він написав повість “Крислаті тополі”, у якій описав образ справжнього “народного священика”. Такий священик мав мати багату бібліотеку, у якій обов’язково повинна була б знаходитися Біблія та інші книги релігійного змісту, а також книги з різних наук, які можна було б використовувати у практичних цілях: для науки

парафіян, а також для раціонального ведення домашнього та сільського господарства. Крім того, священник мав передплачувати всі важливі руські газети, активно цікавитися загальними народними справами та постійно інформувати про них своїх парафіян. Священник також мав обов'язково завести тверезість у громаді, заохочувати її до садівництва та пасічництва, які б приносили їй матеріальну користь. Сам І. Наумович хотів відповідати образу такого священника. У “Слові” у 1867 р. був надрукований лист його парафіян, у якому ті з прихильністю зазначали: “Нема у насъ челоуѣка, нема нѣ малой дѣтины, котора не знала бы сказати за любезного и дорогого намъ Отца Наумовича. Они нас просвѣтили, они завели порядну школу, ихъ стараньемъ наука процвѣтае...”. Далі вони пишуть, що завдяки їх священнику збудована кам'яна церква, що він особисто допомагав кожному у садівництві, подарував школі пасіку для збільшення доходів вчителя та навчання дітей. Тут також зазначають: “Отець нашъ Наумовичъ суть намъ во всемъ порадою и примѣромъ, и мы до нихъ маемо такое довѣріе и любовь, що нема такой души, котора бы о томъ не знала не тільки у насъ, але и въ другихъ селахъ”. Секретар повітової ради у Скалаті, римо-католик за віросповіданням, Веселовський, хоча на судовому процесі 1882 р. свідчив неприхильно стосовно Наумовича, все ж позитивно говорив про нього як священника: “Поведінка та обходження священника Івана Наумовича з народом було зразковим, хоч мав ворогів політичних, я сам його шанував і шаную, як людину гідну та поважну, таку людину, як він, має кожен любити, в загальному поведінка священника Наумовича зі всіма була такою, яку собі можна бажати. Дав би Бог, щоб і інші або всі такі були, як священник Наумович”.

Дискусія

Учасники:

Василь Герун (Архів ЛНУ імені Івана Франка)

Мар'ян Мудрий, Галина Матвієнко (ЛНУ імені Івана Франка)

Олена Аркуша, Наталія Колб, Іванна Черчович (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ)

Олександр Седляр, Ігор Петрій, Ярослава Пинда (НБ ЛНУ імені Івана Франка)

М. Мудрий: Як Наумович пояснював наявний стан галицького суспільства, який характеризувався поширенням пияцтва, відсутністю раціональних основ господарювання, злиднями тощо? З моєї точки зору, в тому, що Наумович говорив і робив, було багато суперечностей. Він одночасно закликав рівнятися на німців і чехів і орієнтуватися на

східну культуру. Чи він бачив цю суперечність, адже землеробська культура пов'язана з ширшою культурою? Як він встигав робити все, за що брався? Яким було його середовище, оточення?

Н. Колб: Наумович був звичайним душпастирем. Якщо він мав можливість їздити, хто його заміщав? Як він встигав поєднувати свою громадську і політичну діяльність із виконанням душпастирських обов'язків?

В. Герун: Наумович був депутатом Галицького сейму і австрійського парламенту. Коли він був відсутній, його заміщав сотрудинок. Наумович провадив дуже активну діяльність, був одним із яскравих прикладів руського патріота. Був активним публіцистом, від 1850-х років займався пасічництвом, написав величезну кількість статей про пасічництво, причому на фаховому рівні.

М. Мудрий: У якому середовищі діяв Наумович?

В. Герун: Наумович вів дуже активну організаторську роботу на провінції і по селах, а також між священиками у своєму регіоні. Майже всі свої статті Наумович писав сам, помічників у цьому в нього не було.

Амбівалентне ставлення Наумовича до Заходу і Сходу спостерігалось ще від 1850-х рр., а у 1870–1880-х воно лише розвилось. Ідеологічна основа (орієнтація на Схід) була в нього завжди, на Захід він орієнтувався у практичних, господарських питаннях.

М. Мудрий: Що Наумович писав про досвід Росії?

В. Герун: Про це Наумович почав писати з середини 1880-х рр. До того, поки він не переїхав до Росії, “Наука” нічого не писала про господарський та інший досвід Росії. Ще один конфлікт Наумовича був пов'язаний з тим, що, перебуваючи в Росії, він використовував галицький просвітницький досвід, що навіть не сприйняв Священний Синод. Він був стурбований тими реформаторськими речами, що їх пропонував Наумович.

Галицькі біди були спричинені багатьма чинниками, про що Наумович неодноразово писав. Його заклик до галицького суспільства був таким: “Молись, учися, працуй, трезвися”.

О. Аркуша: Яким було ставлення Наумовича до галицького русофільського публіцистичного середовища? Як він ставився до жіночого питання в Галичині?

В. Герун: У Наумовича був конфлікт із редакцією “Слова”, бо його погляди були для “Слова” занадто радикальними, тому він тісно співпрацював із Марковим. У

Наумовича був конфлікт із Венедиктом Площанським. У той же час із деякими народовцями він співпрацював більше, ніж із деякими русофілами. Була спроба об'єднати галицьку інтелігенцію навколо просвітницької роботи.

Спостерігалася суперечлива тенденція: конфлікт зі “Словом” і одночасне зближення з радикальними русофілами. З іншої сторони, через “Віче” він намагався порозумітися з українофілами.

Публіцистики Наумовича, присвяченої жіночому питанню, я не пригадую, але його позицію можна дослідити на основі інших текстів, зокрема художніх творів.

Н. Колб: Як Наумович намагався подавати до простолюду на сторінках «Науки» обрядове питання?

В. Герун: Він дуже активно займався ним наприкінці 1850-х – на початку 1860-х рр., був одним із організаторів обрядового руху. Потім дискусія припинилася. На початку 1880-х рр. Наумович знову звернувся до обрядового питання, воно стало одним із основних у його церковно-релігійній діяльності. Він відновив попередню дискусію про чистоту грецького обряду, повернення до давньої візантійської традиції. Потім воно перейшло у більш гучне питання, пов'язане з відлученням Наумовича від церкви.

Наумович продумував, яким чином можна повернутися до давньої традиції, у середині 1880-х рр. видав багато публікацій, які стосувалися унії, досить активно виступав з антикатолицькими тезами.

О. Седляр: Як Наумович прийшов до того формату просвітницької діяльності, в якому він працював? Чому він не пробував співпрацювати з існуючими товариствами?

В. Герун: Було декілька спроб організувати просвітницьку роботу. Наумович залучався до написання поезії, писав художню літературу, поширював її і вважав, що така форма є найбільш ефективною. Наприкінці 1850-х рр. видавав популярну літературу.

На початку 1860-х, коли громадське життя активізувалося, він почав роздумувати, як звертатися до суспільства у друкованому слові. Активно співпрацював у “Слові”, видавав додатки до нього. У 1864 р. він написав програму видання популярної літератури, яку вдалося реалізувати тільки у 1870-х, коли почала виходити “Наука”. Постало питання організаційної роботи, і, на думку Наумовича, цим мало зайнятися велике товариство. Він пропонував переформатувати діяльність “Матиці” (безуспішно), але це вдалося зробити трохи згодом, коли було засновано товариство “Просвіта”. Наумович написав статут Товариства імені Качковського і запропонував новий формат просвітницької роботи, але скоро відійшов від нього і керував Товариством ім. Качковського лише два роки.

О. Седляр: Для Наумовича навіть психологічно було вигідно працювати самостійно. У 1864 р. відбулися перші за чотирнадцять років збори “Галицько-руської матиці”, які пропозицію Наумовича про видання газети “для народу” передали на розгляд виділу товариства, а той її відхилив. Наумович пробував співпрацювати з “Матицею”, був її членом, але недовго. Після 1870 р. і нових загальних зборів “Матиці”, які не дали цьому товариству нічого нового, він таки вирішив реалізувати свою ідею про такий часопис (“Руська рада”, потім “Наука”).

О. Седляр: Якою була підтримка проектів Наумовича у суспільстві? Звідки він брав матеріали, кошти, які були стосунки з редакторами? Якою була закулісна сторона “Науки”?

В. Герун: Спочатку “Науку” планували видавати як книжку. Вона виходила в Коломиї, куди Наумович надсилав свої статті. Завданням редактора був збір текстів. Пізніше Наумович допомагав у редакторській роботі, бо цього вимагав обсяг. Проблеми з коштами відчувалися постійно, інколи Наумович вкладав свої гроші, які дуже часто йому не поверталися. Зі стосунків із редакторами відомий його конфлікт із Олексієм Щербаном, якому він погрожував судовим процесом, оскільки багато передплатників “Науки” її не отримали, і Наумович звинувачував у цьому Щербана. В Росії конфлікти з книговидавцями продовжилися.

О. Седляр: Питання народного часопису було актуальним. Одна з причин активізації читацького руху полягала в потребі розповсюдити видання. Відчувалася взаємозалежність: читальні могли існувати тоді, коли їх було чим наповнити (в 1860-х рр. ідея читалень провалилася через те, що їх не було чим наповнити).

М. Мудрий: Наумовича можна назвати демагогом, тому що він говорив слухачам те, що вони хотіли почути. Цікавим є питання розуміння Наумовичем прогресу. Вочевидь, він був прогресистом, вважав, що розвиток рухається через освіту. Але це поєднував зі своєрідними бар’єрами, воліючи досягнути первозданності східного простору.

*Підготував
завідувач науково-бібліографічного відділу
Наукової бібліотеки ЛНУ імені Івана Франка
О.Седляр*